

GERÇEK İLE ÜTOPYA ARASINDA ŞEVKET SÜREYYA AYDEMİR

Cumhur ASLAN¹
Olgun BİLİR²

Öz: Cumhuriyet dönemi modernleşme deneyimi farklı açılardan incelenip, yorumlanabilecek tarihsel ve toplumsal bir olgudur. Bir süreç olarak cumhuriyet modernleşmesi süreklilik ve kopuş perspektiflerinden ele alınmış, değişme, evrim, kırılma, çatışma, devrim vb. kavramlar bu süreci açıklayabilmek adına yoğun olarak kullanılmıştır. Tüm bu yaklaşımların yansımalarına belli ölçülerde erken cumhuriyet dönemini bir canlı tarih olarak yaşayan ve biyografik olarak kaydeden aydınların dünya görüşlerinde, siyasal ve politik tercihlerinde rastlamak mümkündür. Bu aydınlardan biri de Cumhuriyet döneminin geniş bir tarihini siyasal önderler üzerinden yazan Şevket Süreyya Aydemir'dir. Türk düşün hayatı içerisinde önemli bir yeri olan Şevket Süreyya Aydemir, farklı zamanlarda içerisinde bulunduğu TKP, Kadro Dergisi ve Yön Dergisi gibi politik parti ve düşün odakları nedeniyle ilginç bir aydın/ideolog portresi sunmaktadır. Diğer yandan hem dönemin önemli siyasi liderlerinin biyografilerini hem de kendi otobiyografisini kaleme alması, yaşadığı döneme ilişkin tanıklıklarını aktarmış olması, Aydemir'in bu sürecin analizine birinci elden ve önemli bir katkı sunmasına zemin hazırlamıştır. Bu çalışma hem biyografik hem de otobiyografik bir tarihçi olarak Şevket Süreyya Aydemir'in düşünsel/politik değişim ve farklılaşma parametrelerini incelemeyi amaçlarken, aynı zamanda bu parametreler çerçevesinde Şevket Süreyya'nın Cumhuriyetle birlikte bir değişme süreci içerisine giren Türkiye toplumuna yönelik bakışını tartışmaktadır. Bu çerçevede, Turancılıktan, sosyalizme ve oradan Kemalizm'e evrilen düşünsel evrim halkaları içerisinde Türkiye toplumunun sorunları karşısında getirmiş olduğu çözüm önerileri ele alınacak ve Türkiye'nin düşünsel iklimi içerisine yerleştirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kemalizm, Halkçılık, Korporatizm, Dayanışmacılık, Sol Kemalizm, Sosyalizm.

---

¹ Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
cumhur.aslan@gmail.com

² Araş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
olgunbilir@gmail.com

Giriş

“Çocukluk yaşlarımda hedefim subay olmaktı. Bir subay ve belki de bir gün paşa? Bence subay, büyük ve kahraman bir varlıktı. O, başka mahlûktu. Hiç kimse ondan üstün olamazdı.” (Aydemir, 1971, s. 454).

“Nizam demek, herkesin kendi yerini, kendi vazifesini bilmesi demektir. Böyle olunca, kumanda söker ve millet de yürür ...” (Aydemir, 1990, s. 133).

Şevket Süreyya Aydemir, Osmanlı-Türk modernleşme deneyiminin içinden geçtiği toplumsal-tarihsel deneyimin özgül ve yerel dinamikleri içinde olduğu kadar, genel ve evrensel düşünüş pratikleri içinde de yer almış, bu sürecin önemli aktörleri arasında belirleyici özellikler sergilemiştir. Türkiye’ye özgü yerli/sol bir ideolojik eklektizmi benimsemiş bir düşünce adamı olarak Aydemir, 1930’larda Türk düşünce hayatında etkili olan *Kadro*³ dergisinin kurucuları arasındadır. Benzer biçimde, 1960’lar Türkiye’sinde önemli bir entelektüel tartışma odağı haline gelen sol/sosyalizm tartışmalarına etkin bir şekilde katılmış bir aydın-ideologdur.

Osmanlı/Kemalist modernleşme deneyiminin İttihat ve Terakki döneminin Turancı yönelimleri içindeki şovenist söylemlerden beslendiği kadar, genç Kemalizme ideolojik bir alt yapı kazandırma arayışı içinde de bulunmuş, 1960’lar ve sonrasında da toplumsal modernlik deneyiminin farklı yapısallıklara yönelmesi karşısında da halkçı bir sol Kemalist söylemi şiar edinmiş bir aydındır. Şevket Süreyya’nın Kemalizm’i başından itibaren sosyalizm anlayışıyla içiçe olduğu için, 1930’larda *Kadro* ve 1960’larda *Yön*⁴ dergisi çevresinde bu düşünce savunulmuş, Kemalizm ile sosyalizm arasında öncelikleri değişmek üzere bir denge kurma arayışına gidilmiştir.

Bu arayışın yansımaları olarak, Aydemir’in iki farklı ruh halini yansıtan, ideal ile gerçek, ütöpic ile reel arasındaki yarılmaları ortaya çıkaran süreçler üzerine odaklanacağız. Aydemir’in kendi yaşam öyküsünü anlattığı “*Suyu Arayan Adam*”ın “*Yön*”ünde, toplumun, milliyetçilik, yerli Marksizm ve Kemalizm ideolojilerinin eklektik bir *matrisi içinde*, sınıfsız, organik ve uyumlu bir yapı olarak kurgulanması karşımıza çıkar. *Suyu Arayan Adam*’da yukarıdan modernleşmeci denilebilecek seçkin bir tavırla, bir aydının toplumsal hayata yön verme gayelerinin milliyetçi/devletçi ve sol Kemalist bir söylem içerisinden ifade edildiği görülmektedir. Buna karşın, Şevket Süreyya Aydemir’in, 1960’ların görece özgürlükçü havasından etkilenerek olumlu, iyimser bir ruh haline bürünmüş olduğu, optimist pozitivist bir anlayışın daha ön plana çıktığı göze çarpar. Buna paralel *Toprak Uyanırsa* adlı ütöpic romanında modernleşme pratiğinin seçkin algılamasını büyük oranda revize etmiştir. Şevket Süreyya’nın *umutlu* oluşundaki etken sosyalist perspektifi ile Kemalist ideolojinin dinamizmi, *Yön’cü Kemalizm’le*, sosyalizmin özgürlük vaat eden politikalarının

³ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev Tökin’in kurucuları arasında yer aldığı 1930’larda yayınlanan ve Türk İnkılabını seçkin bir perspektiften kuramsallaştırmaya çalışan politik bir dergi.

⁴ Doğan Avcioğlu’nun etkili olduğu *Yön* dergisi 20 Aralık 1961-30 Haziran 1967 arasında 222 sayı yayımlanmış, dönemin düşünsel ve politik açıdan belirleyici referans noktası olmuştur. Dergide Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk, Şevket Süreyya Aydemir, Sadun Aren vb. önemli aydın ve yazarlar görüşlerini yazmışlardır.

birleşmesinin yarattığı politik iklimdir. Aydemir'in bu romanında milliyetçilikten halkçılığa, Kemalizm'den sosyalizme doğru bir yönelimle, ütopyik bir arayış içerisine girmiş olduğu söylenebilir.

Gramsci'nin “*bir partinin tarihini yazmak, monografik bir bakış açısıyla bir ülkenin genel tarihini yazmak demektir*” görüşüne paralel olarak, Şevket Süreyya Aydemir incelemesiyle Türk toplumsal modernleşme düşüncesinin ayrışma ve benzeşme yönlerini saptamaya çalışacağız.

1. Şevket Süreyya Aydemir'in Düşünsel Evrimi

Şevket Süreyya Aydemir (1897-1976) Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan tarihsel dönem içinde, Meşrutiyet döneminde milliyetçilik/Turan düşüncelerini savunmuş, Cumhuriyet'in erken döneminde Kemalizmi Marksizm içinde yorumlarken, 1960'larda ise, sosyalizmi Kemalizm içinde ele almıştır (Aydemir, 1997, s. 46). Aydemir'in bu düşünsel gelişiminin özgünlüğü üzerinde duran Georgian, “*Genç Osmanlı vatanseverini, Pantürkçülükten ve Komünizmden geçerek, en devletçi şekliyle –otuzlu yıllarinki- Kemalist milliyetçiliğe ulaştıran yol elbette özgündür ve Şevket Süreyya Aydemir'e özeldir*” (2002, s. 24) görüşünü savunur. Çulhaoğlu, Aydemir'in özgünlüğünü, onun belli başlı üç temel özelliğine göre açıklamaya çalışır: “*Bunlardan birincisi, Aydemir'in her tür düşünsel-siyasal yöneliminin bir üst-belirleyeni olarak kendini zaman zaman açıkça gösteren romantik bir içe dönüklüktür. İkinci özellik şudur: Aydemir, diyalektiği bir yöntem olarak genel Marksist kurgunun dışına taşıyıp orada anlamlandırmaya çalışmış; belirgin ve belki de uç noktada bir seçkincilikle yoğunlaşmışken halkçılık yapmaya koyulmuş; aydınlanmayı ise, batıyı hedef alan yarı duygusal tepkileriyle hal hamur olup öyle aramıştır. Aydemir'i özgün kılan üçüncü özellik, dönemin aydın kesiminde Kemalizm'in pozitivist aranımlarından kaynaklanan genel bir kuram soğukluğunun egemen olduğu dönemde bile kuramın öneminde ısrar etmesidir. Günümüzün birçok solcusuna cazip geleceği kesin olan “söz değil iş, doktrin değil eylem” parolası, 30'lu yıllarda Cumhuriyet ideolojisi tarafından baş tacı edilmiştir. (...) Aydemir ise, böyle bir dönemde egemen Kemalist anlayışa damga vuran metodolojinin tam tersini savunmuş ve bunun gereğini yapmaya çalışmıştır.*” (Çulhaoğlu, 1998, s. 93). Şevket Süreyya hem kendi kuşağının protopidir ve Kemalizm ideolojisinin önemli kuramcılarındandır, hem de “*ideolojik ve kuramsal zemin arayışını ısrarla sürdürmüş bir aydındır. Aydemir devleti kurtarma adına Turancı, Kemalist ya da sosyalist olabilmektedir*” (Yılmaz, 2007, s. 6). Çulhaoğlu (1998, s. 93), Aydemir'in düşünsel serüvenini birbirini izleyen üç dönem içerisinde ele alır: “*Turan*”ın kuruluşunu, neslinin ‘*asıl vazifesi*’ olarak gören Aydemir, kurduğumuz hayalleri de geride bırakarak çekildiklerini ve Ergenekon hayalinin ‘*bir serap gibi gittikçe belirsizleştiğini*’ dile getirir. Turan ülküsünde bulunduğu “*suyu yine kaybetmiş olduğunu fark eder.*”. Şevket Süreyya, milliyetçilik geçmişini “*tarih*”e ait bir olgu olarak ifade eder: “*Milliyetçilik isnadı doğrudur. Ben ilk gençlik yıllarımda Turancıydım. Kızıl Elmayı bulmak için Azerbaycan'a gitmiştim. Bugün aynı kampta değilim. Ama bende milliyetçiliğin ağır bir tortusu kalmıştır. 1925'te TKP'nin Siyasi Büro sekreteri idim*” (Ayдын, 2008, s. 444).

Şevket Süreyya'nın 1960'larda sosyalizm anlayışı, "milliyetçi vurgusu ağır basan" ve 60'ların "Üçüncü Dünyacı" havasından kuvvet bulan bir tür özgücü formülasyona" dayanmakta ve "temel figürler [olarak] 'millilik' (Türk'e Haslık) ve 'Atatürk'" öne çıkmaktadır. Şevket Süreyya kendi sosyalizm perspektifini şu şekilde açıklamaktadır: "... İslahatçı sosyalizmin gayesi, sınıf kavgalarını geliştirerek bir ihtilale ulaşmak değildir. Bunun yerine, aşırı sınıf farklılaşmalarını devletin iktisadi ve sosyal hayat müdahalesi suretiyle önleyerek, cemiyette gelirlerin dağılımını sosyal adalete uyan bir nizam içine almaktır. Bizim Atatürk devletçiliğimiz, Batı manasında bir sosyalizmden başka bir şey değildir. Çünkü devletin iktisadi fonksiyonunu ön planda alıyor ve sınıfların ahengini savunuyordu. ... Bizim bir Türk sosyalizmi olarak vasıflandırdığımız yeni devletçilik cereyanına gelince, bunun memleketimize has meslek ve metodun, memlekette teessüs ve inkişafına hizmet edecek kuvvetli bir sistem olabileceğine inanıyorum. Bu sistemin esası, elbette ki, yalnız sanayi ve ekonomiyi değil, milli hayatın her cephesini, Atatürk'ün çeşitli demeçlerinde yer alan ilkeler dâhilinde düzenlemekten başka bir şey değildir. Plan, dinamizm ve bütün unsurları ile tam bir ideoloji. İşte bu Türk sosyalizmidir." (Aydın, 2008, s. 460). Aydın, "1960'larda öncelikli tehdit ve tehlike emperyalizmdir. Bu ortak düşman karşısında Türkiye'ye özgü stratejiler peşinde koşan aydınlara, Kemalizmin konumu oldukça çekici gelmektedir. Zira Kemalizm, dünyada emperyalizme karşı ilk milli kurtuluş mücadelesini yaparak, 'mazlum milletler'e örnek olmuş bir harekettir" (2008, s. 460-461) diyerek, anti-emperyalist stratejinin aydınları Kemalizm ve sosyalizm zemininde buluşturduğunu belirtir.

"Bütün periferik ülkelerde sol hareketlerin yörüngesi, 'üçüncü dünyacı' denilen bir eğilimin etkisinde kalmıştır. Üçüncü dünyacılar anti-emperyalist oldukları için solcudurlar. Çünkü üçüncü dünyacı hareketlerin beslendiği temel kaynak milliyetçiliklidir." (Aydın, 1998, s. 59-60). 1960'lardan sonra Ortanın Solu söylemiyle Ecevit'in CHP'si klasik Kemalist söylemin dayanışmacı-korporatist toplumsal alan tahayyülünden toplumsal sınıfların ve antagonizmaların varlığını teslim etmek yoluyla kopuş gösterirken (Erdoğan, 1998, s. 27), Şevket Süreyya Aydemir 1960'larda ve 1970'lerde toplumsal sınıfların varlığını reddetmekte ve toplumsal antagonizmalardan uzak durmaya çalışmaktadır. Aydemir, tam da bu noktada hem Ortanın Solu hareketini hem de gençliğin siyasal eylemlerini eleştirel bir çerçeveden ele alır. Yazar, yerlici bir söylemi de esas alarak, "... kendi tarihimizi ve Milli Kurtuluş Hareketlerimizin ideolojisini bilmemezlik genç kuşakta, zararlı kavram karışıklıklarına yol açmış, ya 100 yıl geride kalmış olan anarşizmin ya da Güney Amerika oligarşilerinde geçerli olan adam kaçırmak, fidyeye almak, banka soymak, silahlı, bombalı saldırılar gibi Marksizmin, Leninizmin tarihinde de örnekleri olmayan çıkışlara kendilerini kaptırmışlardır" (Aydemir, 1997, s. 177) diyerek özellikle gençliğin devrimci eylemlerini tarih-dışı saymıştır. Buna paralel Ecevit'in Ortanın solu politikalarını da, demagoji ve profesyonel politikacıların kavga alanına dönüşen CHP içindeki "ne halkla ne siyasetle... ilgileri kalmayan bazı hedefsiz kalıntılar"dan biri olarak görür ve eleştirir (Aydemir, 1987, s. 143-4).

1930'larda Şevket Süreyya Aydemir *İnkılâp ve Kadro*'nun yazarı olarak *Kadrocu Hareketin* kuramcısıdır ve Kemalizm'i bir siyasal/toplumsal proje olarak kuramlaştırma amacını gütmektedir. 1960'larda Şevket Süreyya Toprak Uyanırsa'nın yazarı olarak *Yön Dergisi*'nde de yazmaktadır ve Kemalizm'i bu kez sosyalizm ilkeleriyle kuramsallaştırmaya çalışmakta, *ulusal sosyalizm* anlayışını savunmaktadır. Onun 1960'larda içine girdiği süreç Kemalizm ile sosyalizm arasında kurmak zorunda hissettiği diyalogdur ki, bu bir açıdan Çulhaoğlu'nun anlamlı bulmadığı *sosyal demokrasi* olmuştur: “Aydemir’in siyasal düşüncelerinin daha sonraki evrimi, bu arada örneğin 70’li yılların ilk yarısında eski yol arkadaşlarından Vedat Nedim’in bile anlayamadığı “batılı sosyal demokrat” dönemi, bizce özel bir önem ve anlam taşımamaktadır.” (Çulhaoğlu, 1998, s. 93). Bu çerçevede, özellikle Doğan Avcıoğlu'nun öncülüğünü yaptığı 1960'ların Sol Kemalist düşün ve siyaset geleneği, “*tutkulu bir anti-emperyalizm*” ve “*tam bağımsızlıkçı*”lık temelinde, “*hızlı kalkınmayla az gelişmişlikten kurtulma yöntemi*” olarak anlaşılmıştır. Bu evre Aydemir’in biyografisi açısından olduğu kadar Kemalist bürokratik bir elitin değişen toplumsal koşullara kendisini uyarılma süreci olarak da okunabilir. Toplumsal yapıdaki kaotik halin yarattığı ruhsal travma, aydınları “*sosyal psikoloji alanına, yani halkın ruhuna*” inilmesi gerektiği inancına yöneltmiştir (Aydemir, 1997, s. 168). Bu anlamda bu evre, aydının yeni toplumsallık süreçlerinin yarattığı ideolojik ve politik dalgalanmaları, “*anarşik*” olarak değerlendirmesine yol açmıştır. Bu patolojik hal, Türk aydınının “*artık biraz disiplin gerek*” dediği “*nizam*” düşüncesinin artık yeni toplumsallıkları anla(t)makta yetersiz kalması üzerine, Türk aydını için en uzak alan olan sosyal psikolojiden faydalanmayı zaruri görmesine yol açmış ruhsal-politik durumdur.

Aydemir’in maruz kaldığı ruhsal patoloji, düşünsel düzlemde oluşturulan ideal bir toplumsal düzen ile gerçek toplumsal varoluş arasındaki çelişkiden kaynaklanmaktadır. Bu noktada Aydemir’in seçkinci tutumuyla dönemin önemli ideologlarından Ziya Gökalp ve Yakup Kadri'nin seçkincilikleri arasındaki farklılıklara değinmek ve seçkinci yaklaşım tarzı ile ruhsal patoloji arasındaki ilişkiye vurgu yapmak yerinde olacaktır. Topluma önceden planlanmış belli bir gelişim çizgisi doğrultusunda yön verme amacı içerisinden kurgulanan seçkinci yaklaşım Cumhuriyet aydınının karakteristik bir unsurudur, fakat belirli nüanslar içermektedir. Örneğin *Yaban* ve *Panorama* adlı romanlarıyla Yakup Kadri *Kadrocu aydın* perspektiflerinden Cumhuriyet ideolojisinin problem alanlarına dikkati çekerken, kötümser bir tablo ortaya çıkarmıştır. Yakup Kadri *Yaban*'da halkın yetersizliği ve aydınları halktan kopukluğunu, *Panorama*'da ise Kemalist devrimlerin yorumlanması, işlenmesi, geliştirilmesindeki eksikliklerini saptayarak, elitçi/vesayetçi bir anlayış geliştirir. Onun seçkinciliğindeki vesayetçi öğeler, otoriter bir dünya görüşünün izlerini yansıtırken, Gökalp'in seçkinciliği, solidarist bir toplumsal yapı içinden üretilen bir seçkinciliktir. Parla, Gökalp'in seçkincilik anlayışının, klasik seçkinciliği savunan kuramcılardan ayrı olarak ne analitik ne de ideolojik bakımdan bir önem taşımadığını, sadece halkla yönetim arasındaki tarihsel ikiliği anlatmak için (kültür-uygarlık teorisi) geliştirildiğini belirtir. Parla, devamla, Gökalp'teki seçkin kavramının sadece kozmopolitliği

değil aynı zamanda vesayetçiliği de reddettiğini, bu açıdan halkı ve halk kültürünü edilgen, istenildiği gibi yönlendirilen bir unsur olarak görmediğini belirtir. Buna ek olarak, Gökalp'in halk kültürünü romantik bir abartmayla idealleştirmedeğini de belirtir (Parla, 2001, s. 133-6). Bu bağlamda, Şevket Süreyya'nın elitist tarzı Gökalp'e daha yakındır. Aydemir'in seçkinci yanı, *darwinist paradigmayla ve anlamını bu çerçevede bulan toplum mühendisliği tutkularıyla ilişkilendirilebilir* (Çulhaoğlu, 1998, s. 100) görüşü, yukarıda belirttiğimiz ruhsal patolojinin kaynağından, gerçek ile ideal arasındaki çelişkiden beslenmektedir. Gerçek toplumsal sorunların çözümünde seçkinci bir bakış açısını benimseyen Aydemir, ideal olanı, ütopyik olanı belirlerken halkçı, katılımcı bir perspektifi benimsemektedir. Bu aslında Türk düşüncesinin ve siyasetinin temel sorunsalıdır: ideal düzeyde kurgulanmış olan mükemmele yakın toplumsal algılama biçimleri, reel, somut politik olanla karşı karşıya geldiğinde yerini kolayca tersi durumlara bırakabilmektedir.

1960'ların genel optimist havasını yansıtan *Toprak Uyanırsa'da* ideal olan toplum ve kültür anlayışı ortaya konmuştur. Köyden hareketle bir kalkınma ideolojisinin kuramını oluşturmuş, devletçilik eksenli bir ulusal kalkınma stratejisini benimsemiştir. Türkiye'de kalkınmanın temel politik/ekonomik parametreleri, bir ulusal burjuva yaratmaya dönük *solidarist (dayanışmacı)* anlayış içerisinde kalmıştır. Solidarist iktisadi kalkınma modeli Cumhuriyetin ekonomik/toplumsal kültürü üzerinde belirleyici bir etki yapmış, devletçi politikalar kısmen *korporatist* eğilimlere kaysa da genelde dayanışmacı söyleme yaslanmıştır. 1960'ların ulusal kalkınma stratejilerinde de benzeri bir anlayış, dayanışmacılığın iki biçimi görülür. *Bir yandan Sosyalizm-Kemalizm eksenli bir devletçi kalkınma modeli, diğer yandan İslam-Osmanlı temellerine dayalı insanı hedef alan bir kalkınma anlayışı savunulmuştur.* Şevket Süreyya'nın da içinde yer aldığı aydınlar devletçilik ile sosyalizm arasında planlı bir kalkınma stratejisiyle, Türk toplumunun kurtuluş *yönünü* bu çerçevede saptamaya çalışmışlardır. Şevket Süreyya, Yön Dergisi'ndeki yazılarında *Türk Sosyalizmi, Memleketçi Sosyalizm* gibi anlatımlarla ulusçulukla sosyalizm arasındaki bir sentezi öne çıkarmakta, sosyalizmi anti-emperyalist bir ulusçuluk söylemiyle kuramsallaştırmaktadır. Şevket Süreyya'nın Marksizm anlayışı, sosyalizmin ülke şartlarına uydurulmuş bir versiyonudur. Ulusçu sosyalizm anlayışının 1960'larda yaygın bir ideoloji olduğu bilinmektedir. Dünya genelinde ulusal bağımsızlık hareketlerinin 1960'larda yaygınlık kazanması ile ülkemizde de benzer görüşler etkili olmuş, *Kadro'dan* başlanmak üzere anti-emperyalist (ve anti-kapitalist) vurguyla bağımsızlıkçı, ulusalcı akımlar ortaya çıkmıştır. 1950'li ve 1960'lı yıllarda dünya siyasetinde meydana gelmiş bu değişmelere bağlı olarak pek çok ülke bağımsızlığına kavuşmuştur (Kaçmazoğlu, 1995, s. 23). 1960'ların ulusalcı-sosyalizm-devletçilik anlayışlarının bir yansıması olarak *Toprak Uyanırsa'da* Şevket Süreyya *'güzel bir iç alemin sönmeyen'* mutluluğunu yaşamakta, aradığı suyu *'toprakta bulduğunu'* hayal etmektedir. Bu yönüyle Toprak Uyanırsa bir Türk aydını ütopyasıdır; fakat bu *ütopya*, *"üstünde yaşadığımız toprağın ve içinde geliştığımız toplumun"* sınırları arasında bir ütopya olmaktadır (Aydemir, 1997, s. 486).

Toprak Uyanırsa'da Şevket Süreyya halkın içindedir, halkla (köylü) beraber bütüncül bir kalkınma hamlesi yapılır, bu kalkınma da sosyo-kültürel bir

bütünlük içinde gerçekleştirilir. Şevket Süreyya Aydemir toplumun tüm unsurlarını içeren bütüncül/olumlu bir değişme olgusunu gündeme getirir. Bu anlamda Aydemir'in düşünsel mirasında etkili olan “yerlici gerçekçiliği” (Çulhaoğlu, 1998, s. 96) onun *Toprak Uyanırsa* adlı romanında ve 1960'lardaki düşünsel yapısında belirleyici olmuştur. Şevket Süreyya Aydemir'in metinlerinde yerlici özün kuramsal ve analitik olarak belirleyici olmasa bile, onun sol ve Kemalizm arasında kurduğu yakınlıkta ve zaman içindeki farklılaşmalarında yer aldığını belirtebiliriz. Kendi özyaşam öyküsünü anlatırken “ve hepsinden önemli olarak cezaevinde kendi toprağımızın insanları içinde geçen çetin, fakat manalı günler. Anadolu toprağı ve Anadolu insanı. Çileli, muzdarip, fakat yenilmemiş, bozulmamış insanı. Bilgisi belki kıt, fakat sezen ve duygulu insan. Kendi toprağına bağlı ve kendi mutluluğunu, yalnız kendi toprağının imkânlarından ve kendi gücünden bekleyen tahammüllü, sabırlı ve mutlu insan. İşte şimdi artık ben de, bu insanın hizmetindeyim.” (Aydemir, 1971, s. 455) düşüncelerinde açığa çıkan kutsallaştırılmış Anadolu imgesi “vazife”nin önemini yansıtmaktadır. “Yerlici gerçekçiliği”yle Aydemir, Kemalizm'in yeni ulus yaratmaya dönük stratejilerinin usdışılığı üzerinde durur ve bu yöndeki çabaları “bütün bu esastan ayrılmış didinmeler, yanlış bir takım ifadeler” olarak niteler (Aydemir, 1971, s. 473).

Toprak Uyanırsa bir köy kalkınma projesinin genelde Türkiye'deki toplumsal değişimin nasıl ve hangi araçlarla yapılması gerektiğini anlatan bir düşüncenin romanıdır. Türk aydınlanmasının/devriminin öncüsü olarak kabul edilen öğretmen burada da belirleyici konumundadır. Buna karşın öğretmenin anlayışı ve kültürel ilişkileri bir hayli farklıdır. Yapıtını, *'Köy Enstitülü İ. Hakkı Tonguç'a ve bütün yurt sahına yayılmış mücahit eğitimci ordusuna ithaf eden Şevket Süreyya, 'Romanların Anlattığı Köy'* başlıklı 10. bölümde Köy Enstitüsü çıkışlı yazarların köye bakışlarını irdeler. Şevket Süreyya önce bir saptamayla başlar: “Burada hiçbir engelle karşılaşmadım. Hiç bir mücadele geçirmedim. Olaylar sanki kendi kendine gelişti. Kimseyle uğraşmadım, kimseyle çatışmadım. Hâlbuki bize anlatılan köy, bir çatışmalar kördüğümü değil midir?” (1990, s. 285). Bu köy elbette Fakir Baykurt'un Onuncu Köy'ünden oldukça farklıdır ve Şevket Süreyya bu tarz romanların gerçek dışılığını, hatalı mantık örgüsünü, düşünüş tarzındaki kaba önyargıyı eleştirir: “Hâlbuki bu insanlar da bizdendirler. Onlar da bizim dilimizi konuşurlar (...) Bu dilde de insanlar gene sevmeyi, yakarmayı, acıyı, ya da günlük hayatı pekâlâ dile getirebiliyorlar. Şiirleri, şarkıları, masalları var. (...) onlarda aile duygusu, evlat sevgisi, Tanrı aşkı var” (1990, s. 287) diyerek köyün kendine özgü sosyal örgüt ve işleyişini vurgular. Tütengil'in (1969) *'fazlasıyla iyimser'* ve *'geniş hayallî'* olarak nitelendirdiği Şevket Süreyya bu yapıtıyla aydın-köy arasındaki Cumhuriyetin getirdiği yorumlara son vermeye, köy ve köylünün de toplumsal gerçekliğimizin bir parçası olduğunu vurgulamaya çalışır.

Cumhuriyetin köye dönük kalkınma stratejisinin adı olan Köy Enstitüleri 1960'lar ve sonrasında eğitim ve kültür anlayışını etkilemiştir. Köy Enstitülü yazarların köye dönük parçalayıcı ilişkiler ağını eleştiren Şevket Süreyya kalkınma olgusunu insanın yetiştirilmesi ve idealize edilmesi sürecine bağlar. *Toprak Uyanırsa*, *İnkılâp ve Kadro*'daki *'Bizim bu topraktaki nasibimiz, bu işlenmemiş taş parçası, bu verimsiz sürü'* şeklinde dile getiren karamsar tablonun değiştiği ve

köylünün dayanışma ruhu içinde kalkındığı tezini işler. *İnkılâp ve Kadro*'da 'verimsiz davar sürüsü ve şu harabe köy, ölü maddeye can veren yaratıcı insan elinin mucizesi altında' bambaşka bir görünüm olacaktır denilerek seçkin bir anlayış -belli oranda otoriter bakış açısı- dile getirilirken; *Toprak Uyanırsa*'da sosyalizmin etkisiyle ortak, kalkınmacı bir temele dayanılmıştır. Kemalizm'in köylüye dönük 1930'lu yıllardaki politikalarında dinin dışlandığı, Osmanlı-İslam kültürünün atlandığı ve Greko-Latin kültürüne yöneldiği bilinir. Bu anlamda sosyalizm belli oranlarda Kemalizm'in etkileriyle Türkiye'de toplumsal-ekonomik gerilimi *din* bağlamına indirgeyebilmiştir. Oysa Ziya Gökalp'te köy ve halk yorumları hem Kemalizm'in halkı ulusa indirgeyen yaklaşımından, hem de 1960'ların sol/Kemalizm'in *zinde güçler* yaklaşımıyla 'halka dayalı halk hareketi değil, aydın hareketi olarak' ortaya çıkan gelişmelerinden daha halkçı, daha olumlu bir çerçevede sunulur. 1960'larda bir tür insani *idealizme* dayanan arayışlar içinde Şevket Süreyya da halkı bütün olarak ele almakta, kültürel/ideolojik yönsemeler çerçevesinde hareket etmeyerek *öğretmen-imam-yabancı devletler-halk-devletin içinde yer aldığı bir* bütün olarak kalkınma/ilerleme stratejisini geliştirmektedir. *Toprak Uyanırsa*'da imam köyün kalkınması-belki toplum kalkınması da- için şunları söyler: "Köyü yazarsın, mektebi de açarsın. Ama sen bana bak efendi köyün dirliğine el atmadıkça, Keltepe'ye mektep değil ya, darülfünun açsan nafile. Sen köyün dirliğine el at oğlum, köyün dirliğine bak..." (1990, s. 79). Aslında bu ifadelerde Şevket Süreyya kalkınma için yapısal reformların gerekliliğine işaret eder ve köyün ekonomik yapısı değiştirilmedikçe başarıya ulaşamayacağına dikkati çeker. Köyün imamından aktarılan bu yorum bir üst yapısal, kültürel değerler alanı değişimleri olarak belirginleşen Kemalist değişim sürecinden daha gerçekçidir. Zaten Cumhuriyetin bu yöndeki projeleri başarıya ulaşmamış, toprak reformu vb. reform çabaları gerçekleştirilememiştir. Atatürk, Cumhuriyet reformlarının seçkin içeriğinin halka aktarılmasında bir *tampon kurum* olarak düşünülen *halkevleri* aracılığıyla halka (köylü) ulaşmayı amaçlamış ve 1937'de ekonomi hayatını gözden geçirirken Atatürk, "bir defa memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. Bundan daha önemli olanı ise, bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın... bölünmez bir mahiyet alması" gerekir diyerek "toprak kanununun bir neticeye varmasını" ister. Ancak, *Toprak Uyanırsa*'da *İmamın* da dediği gibi *dirlik* değişimine yönelik reform yapılamamıştır.

Cumhuriyetin 1930'larda başlayan köycülük hareketleri ve 1940'larda gerçekleşme olanağı bulan Köy Enstitüleri kuşağının köye dönük kalkınma stratejilerini eleştirerek bir çeşit Kemalizm/sosyalizm dengesiyle birlikte yer yer romantik bazen de kuramsal/ideolojik açıklamalar geliştiren Şevket Süreyya, *Toprak Uyanırsa* adlı romanında geri kalmışlıktan kurtulma sorununa çözüm arar. Çulhaoğlu'nun Aydemir'le ilgili tezleri, özellikle *darwinist paradigma*, *Toprak Uyanırsa*'da çokça işlenmiş, hayatta kalmak için mücadelenin önemine ve rekabete sürekli yer verilmiştir. *Darwinist Paradigma* geri kalmış bir toplumda toplum mühendislerini gerekli kılacaktır. Şevket Süreyya da dönemin diğer aydınları gibi ve Şerif Mardin'in *iyi niyetli öğretmenler kuşağı* ifadesinde billurlaşan öğretmenin öncü rolüne yer verir. Ama burada ki halk ne Yaban'da ne de Köy Enstitülü yazarlarda olduğu gibi gerici, ilkel, yabancı niteliklerle temellendirilmemiş; tersine, değişmelere açık, paylaşımcı, ilerlemeci bir felsefeyle sunulmuştur. Bu paradigma değişiminde etkili olan unsur,

Kemalizm'den sosyalizme yönelen düşünsel bir zemindir. Ancak bu durum genellikle ideal bir toplumsal tahayyülün ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aydemir'de sıkça karşılaşılan şey, ideal olandan gerçek olana geçişte ya da gerçeklikle karşılaşma anlarında ortaya çıkan çelişkidir. *Toprak Uyanırsa*'da görülen yüceltilmiş halk imgesine rağmen, Şevket Süreyya'nın düşünsel arkaplanında seçkinci bakış açısı sürekli olarak varlığını korumaktadır.

Toprak Uyanırsa ile aynı dönemde Yön dergisinde Türkiye toplumunun gelişmesine dair yayınlamış olduğu yazılarda bu tavır kendini açığa çıkarmaktadır. Aydemir, her ne kadar batılı anlamda bir sosyal demokrat partinin kurulmasının önemi üzerinde durmuş olsa bile, “*sol, milliyetçi, istiklalci, toplumcu ve vatansever bir akımın ifadesi ise, milletin sağduyulu her insanı ve hele her aydını onun içinde olmalıdır*” diyerek, “*kapitalizme*” “*sosyal çatışmaları doğur[acağı], memleketi sınıflar kavgasına götür[eceği]*” (Aydemir, 1997, s. 51) gerekçesiyle karşı çıkar. Türk toplumu “*sosyalist bir akım*”, yani “*milliyetçi, istiklalci, halkçı, laik, halk yararına devletçi bir sosyal devlet sosyalizmi*”, “*27 Mayıs ruhunun dinamizmini yaşayan bir Türk sosyalizmi*”, *Kuvayı millîye ruhu ... 27 Mayıs ihtilalinin dinamik, zinde ruhu*” ekseninde, “*köy ve müstahsil teşkilatları, meslek teşekkülleri, sendikalar, iktisadi devlet teşebbüsleri, kalkınmaya yöneltilmiş mali organlar, teknik, fikir, kültür organizasyonları, sosyal devlet anlamında birleşen siyasi partiler*” (Aydemir, 1997, s. 51) aracılığıyla gelişmesini sağlayacak, ileri, modern bir toplum haline gelecektir. Onun modernleşme teorisi elitçi pozitivimden ödün vermeden toplumun gelişmesi sürecini “*idealist önderler, ... ilgililer[in] toplumun üstün değerlerini korumayı vazife edinme*”leriyle mümkün kılan bir yoruma öncelik verir (Aydemir, 1997, s. 62). Aydemir'in elitizmi “*idealist bilgi ve fikir adamları ile uzmanlara*” öncelik veren bir düşünsel algıyla şekillenirken, “*sokak, anarşi ve kaostan başka bir şey değildir*” değerlendirmesiyle *idealist* temelde elitist bir pozitivizmi öne çıkarır. Bu anlamda Türk milletinin tarihsel seciyesi üzerinde duran, Türk toplumunun “*tarihin derinliklerinden gelen... en azından üç bin yılın varlık, egemen ve nizam tecrübeleri*” (Aydemir, 1997, s. 68) olduğunu belirten Aydemir, toplumsal gelişme sürecinde beliren önemli tehlikelere işaret eder: Çok hızlı bir sınıflaşma, bütün müesseselerin itibarsızlaşması, plansız-rastgele şehirleşme, doğu problemi⁵, irtica temel problem alanları olarak tasarlanmıştır. Aydemir, 1960'larda sınıf kavgası ve sınıf önderliği kavramlarının temel gaye olamayacağını çünkü asıl gayenin “*aydın bir fikir hareketi etrafında milletin sosyal adalet ilkelerini ve sosyal mücadeleyi benimsemiş bütün aktif tabakalarını bu hareketin etrafında birleştirmek*” olduğunu belirterek, “*sosyal gelişme bir işçi mihveri etrafında döner... dersek, aslında bir milli kurtuluş davası olan sosyalizmi parçalamak tehlikesi belirir*” görüşüyle sosyalizmi milliyetçi bir temelden tanımlamaya çalışır. Milli irade konusu seçkinci bir perspektiften ele alınmıştır. “*Çoğunluk, her şey demek değildir. Bu çoğunluğun perde arkasında, bazen gerçek söz sahipleri bulunabilir. Mesela şu çoğunluk denilen nesle vaktiyle, şu Türkçe Ezanı emanet eden Mustafa Kemal gibi ...*” (Aydemir, 1997, s. 99).

⁵ Kemalist sol bir aydınının 1970 yılındaki yaptığı saptama önemlidir: Doğru probleminin tam bir umursamazlıkla ele alındığını, oysa çözüm yoluna gidilmezse “*Doğu ile Batı, bizim devlet yapımıza bugün taşıdıkları tezatlar ile, er geç bir takım sıkıntılara gebe dir*” der. (Aydemir, 1997, s. 70)

Bu arada Aydemir'in yazılarında dikkati çeken bir noktada, onun "*din istismarına*" yönelik yapmış olduğu siyasal uyarı içeren düşünceleridir. 1960'larda yazdığı yazılarda onun özellikle "*sokak*" ile "*dini istismar*" arasında paralellik kurduğunu, "*laikliğin haraç mezat satışı[nı], aklın ve mantığın yerini, cahil kalabalıkların ve onları kullanan sorumsuz siyasetçilerin alışı*"nı eleştirdiğini gözlemliyoruz. (Aydemir, 1997, s. 79) 24 Ocak 1972 yılında yazdığı yazıda, "*Her tarafta irtica evvela öğretmeni hedef alıyordu.1950'den sonra... öğretmenin karşısına... ortaçağ taassubu çıkarıldı.*" (Aydemir, 1997, s. 128) diyerek Türk toplumundaki geleneksel Kemalist yorumu dile getirmiştir. Burada 1970'li yıllarda Türk toplumunun içindeki kaostan kaynaklanan rahatsızlık hissi de açık derecede rol oynamıştır. Burada tartışılması gereken önemli sosyolojik nokta, Kemalist elit bir aydının Kemalist strüktürün bütünüyle egemen olduğu süreçte yazdığı romandaki ütopyik toplumsal uzlaşmacılığı ile 1970'lerde Kemalist siyasal sistemin giderek toplumsal sınıflarca zorlanmaya başladığı dönemde yeni ortaya çıkan toplumsal kesimlerin dinsel talepleri konusunda gösterdiği tepki, Türk aydınının ideal ile gerçek arasında yaşadığı bölünmeyi açık biçimde yansıtır. Kaldı ki, toplumsal çelişkiyi global ölçekte tanımlayan, Marksist perspektiften süreci analiz eden bir aydının 1970'lerdeki dinsel eleştirel söylemleri Kemalist siyasal projenin uzamına ilişkin sınırları göstermektedir. Bu, ütopyik olanın özgürleştirici ve kontrol edilebilir yönleriyle reel olanın somut, olgusal, kontrol edilemez gerçekliği arasındaki çetin çatışmaları içeren bir düşünce tarzıdır.

Toprak Uyanırsa, solidarist korporatizm düşüncesinin sınırları çizdiği, kalkınmacı, ütopyik, ilerlemeci, optimist-pozitivist tüm izleklerin yer aldığı bir metindir. Solidarist korporatizm birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkilere liberal modelin bireyci anlayışından ve Marksist modelin sınıfçı anlayışından farklı olarak, meslek grupları ve bunların örgütlenme biçimlerini esas alarak, dayanışma ve birlik temelinde bir siyasal kültür ve örgütlenme modeli olarak açıklanabilir. Bu anlamda solidarist korporatizm bireyin devlete karşı yükümlülükleri olduğu anlayışı çerçevesinde toplumsal dayanışmanın önemine vurgu yapar ve bu çerçevede solidarist ahlakı, "*bireyi, toplumsal birlik ve kamu yararına olan hizmetine göre değerlendirir*" (Parla, 2001, s. 130). Birey karşısında Türkiye'de kamu siyaset felsefesinin ağırlıkta olduğunu belirten Ergun, "*Türk kültürü, devletçilik ağırlıklı bir iktisadi kolaylaştırır*" (Ergun, 1991, s. 9) derken, Türkiye'de hâkim siyaset ve iktisadi felsefenin devletçi karakterini vurgulamaktadır. Dolayısıyla, "*Türk kültürü, toplumu ya da devleti yükseltmek ve yüceltmek için bir araç olmuştur*" (Ergun, 1991, s. 103).

Toprak Uyanırsa bir aydının, suyu arayan bir aydının ideoloji arayışındaki romantizmine denk düşer. Toplumsal değişmeyi Kadro'da dar, öncü bir kadroya bırakan bir aydının 1960'lardaki arayışlarının bir *ütopyasıdır*. Kemalist seçkinci bir aydının sosyalizme dönüş(e)meyen bir geriliminin öyküsüdür. Bu yönüyle oldukça iyimserdir ve adeta güzel düşler içinde bir ülke profili sunar. Şevket Süreyya, "*suyun bulunuşu galiba yolun kayboluşu bahasına oldu*" derken kendi ifadesiyle bir öz eleştiri yapar, ama aslında bu, 1960'larda değişen toplumsal koşullara bir türlü uyum sağlayamayan seçkinci romantik bir aydının *dramatizasyonudur*.

Sonuç

Aydemir'in biyografisi, aslında 1980'lerde temel tarihsel dönüşümü yaşamaya başlayan Kemalist modernleşme deneyiminin bir fotoğrafıdır. Bu fotoğraftan geriye kalan ise, Türk modernleşmesinin kimlik ve söylem belirleyen tüm dinamiklerinin dönüşmeye başlamasıdır. Bu açıdan Şevket Süreyya Aydemir tipik bir Kemalist aydındır. Siyasi etkinliklerin belirleyici olduğu bir kuramsal çerçeve, bütüncül perspektiften toplumu anlamaya ve çözmeye çalışan ansiklopedist ve pragmatist bir bakış açısı, topluma yön vermeyi doğal bir hak olarak gören ve bunu iyi bir toplum adına yapan seçkinci-mühendislikçi yaklaşım onun düşüncesinin tipik özelliğidir.

KAYNAKÇA

- Aydemir, Ş. S. (1971). *Suyu Arayan Adam*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Ş. S. (1986). *İnkılâp ve Kadro*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Ş. S. (1990). *Toprak Uyanırsa*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Ş. S. (1997). *Lider ve Demagog*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydın, S. (2008). Sosyalizm ve Milliyetçilik: Galiyefizmden Kemalizme Türkiye'de Üçüncü Yol Arayışları, Tanıl Bora (Ed.). *Milliyetçilik, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, 4. İstanbul: İletişim Yayınları, ss.438-482.
- Çulhaoğlu, M. (1998). Şevket Süreyya Aydemir: Suyu Ararken Yolunu Yitiren Adam, *Toplum ve Bilim, Güz*, (78), 92-107.
- Erdoğan, N. (1998). Demokratik Soldan Devrimci Yol'a: 1970'lerde Sol Popülizm Üzerine Notlar. *Toplum ve Bilim, Güz*, (78), 22-37.
- Ergun, Doğan. (1991). *Türk Birey Kuramına Giriş*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Georgeon, F. (2008). Türk Milliyetçiliği Üzerine Düşünceler: Suyu Arayan Adam'ı Yeniden Okumak, Tanıl Bora (Ed.). *Milliyetçilik, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, IV, 23-36. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaçmazoğlu, H. B. (1995). *Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Mardin, Ş. (1990). *Siyasal ve Sosyal Bilimler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdemir, H. (1986). *Yön Hareketi*. Ankara: Bilgi Yayınevi
- Parla, Taha. (2001). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toprak, Z. (1980). Türkiye'de Korporatizmin Doğuşu. *Toplum ve Bilim*, (12), 41-49.
- Tütengil, C. O. (1969). *Türkiye'de Köy Sorunu*. İstanbul: Kitap Yayınları.
- Yılmaz, E. (2007). *Şevket Süreyya Aydemir, Tarih ve Devlet Anlayışı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ŞEVKET SÜREYYA AYDEMİR IN TURKISH THOUGHT

Abstract: The modernization process of the Republic is such a long historical and social phenomenon that it can be interpreted in many

different angles. All the alterations, evolutions, crashes, struggles, and revolutions reflected in the memories and the political inclinations of the intellectuals who witnessed this era. Among these intellectuals, Şevket Süreyya Aydemir wrote the history of the republic through the lives of the political leaders of the era. Şevket Süreyya Aydemir, having a place of great importance in the intellectual life of Turkey, is an intriguing profile with his intellectual career in TKP, Kadro Dergisi, and Yön Dergisi. Aydemir, on the other hand, witnessed all the early periods of the modernization process and expressed his testimony through biographies of both the important political leaders of the era and himself. This study, aims to scrutinize the evolution of the intellectual climate of Turkey through the alterations took place in the intellectual and political life of Aydemir as a biographical and autobiographical historian. This study also aims to discuss Aydemir's proposed solutions, which vary ideologically from socialism to Kemalism, to the problems of Turkish society, and to find the true place of Aydemir within the Turkish intellectual climate. Şevket Süreyya Aydemir is a biographer, autobiographer and historian.

Keywords: Kemalism, Populism, Corporatism, Solidarism, Left Kemalism, Socialism.